

*Лекція 4.
Електричні кола
однофазного синусоїдного
струму*

А.Мрачковський, кафедра
електротехніки, електромеханіки та
електротехнологій НУБіП України

План лекції

- 1. Поняття про змінний струм.*
- 2. Основні параметри, які характеризують змінний струм.*
- 3. Активний опір у колі синусоїдного струму.*
- 4. Індуктивність у колі змінного струму.*
- 5. Ємність у колі синусоїдного струму.*
- 6. Резонанс напруги.*
- 7. Резонанс струмів.*

1. Поняття про змінний струм.

Промислові електростанції в усьому світі виробляють електроенергію змінного струму.

Вирішальною перевагою змінного перед постійним струмом є можливість найбільш економічно здійснювати виробництво, передавання, розподілення і використання електроенергії.

Змінна напруга досить легко перетворюється за допомогою трансформаторів: вона підвищується біля місця виробництва (з метою передавання електроенергії з малими втратами на необхідні відстані), а потім знижується в місцях споживання.

Змінним називається струм, напрям протікання якого змінюється в часі за величиною і напрямком.

Струм в замкненому електричному колі створюється ЕРС генератора.

Тільки при струмі, що змінюється за законом гармонічних коливань (за законом синуса), на всіх ділянках електричного кола з лінійними опорами струм і напруга також змінюються за законом синуса ($\sin$).

Генератор змінного струму

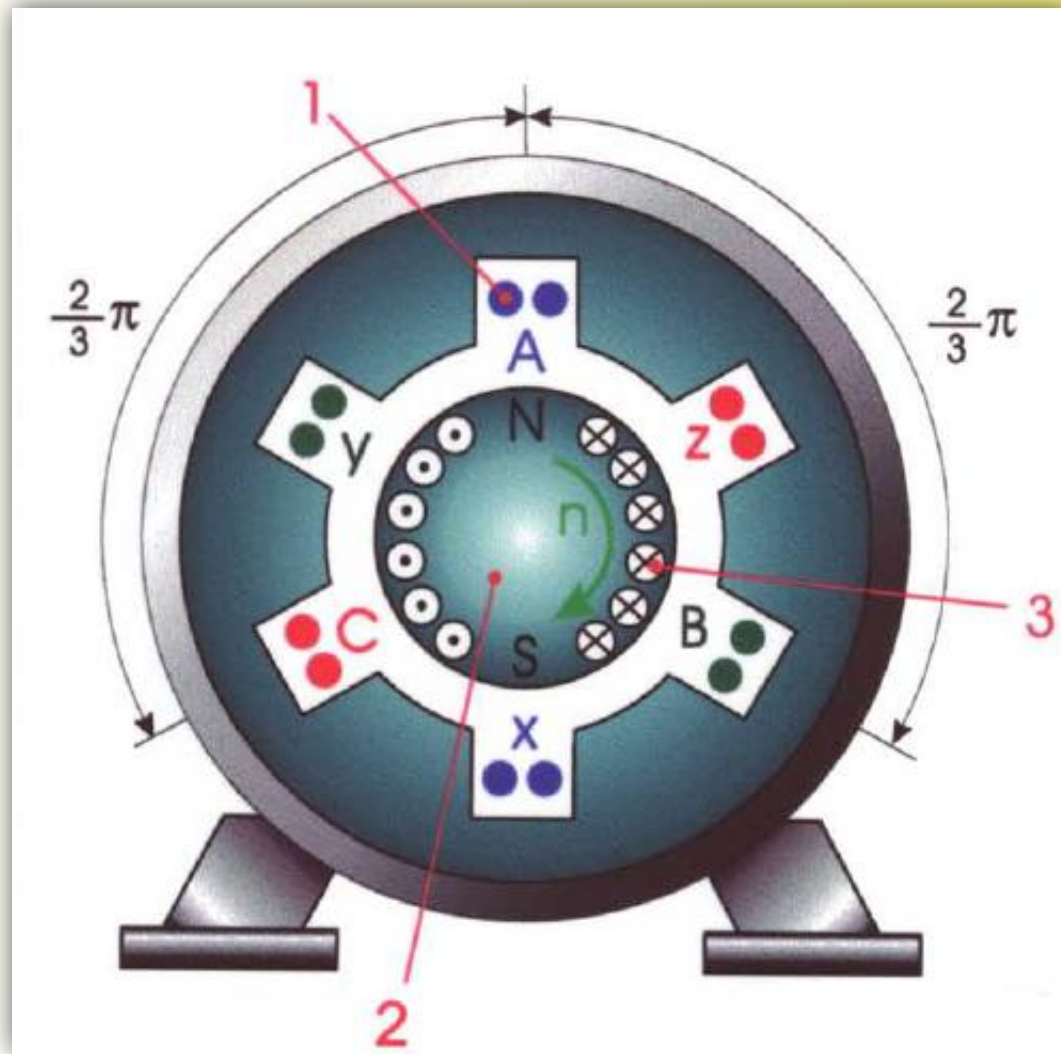
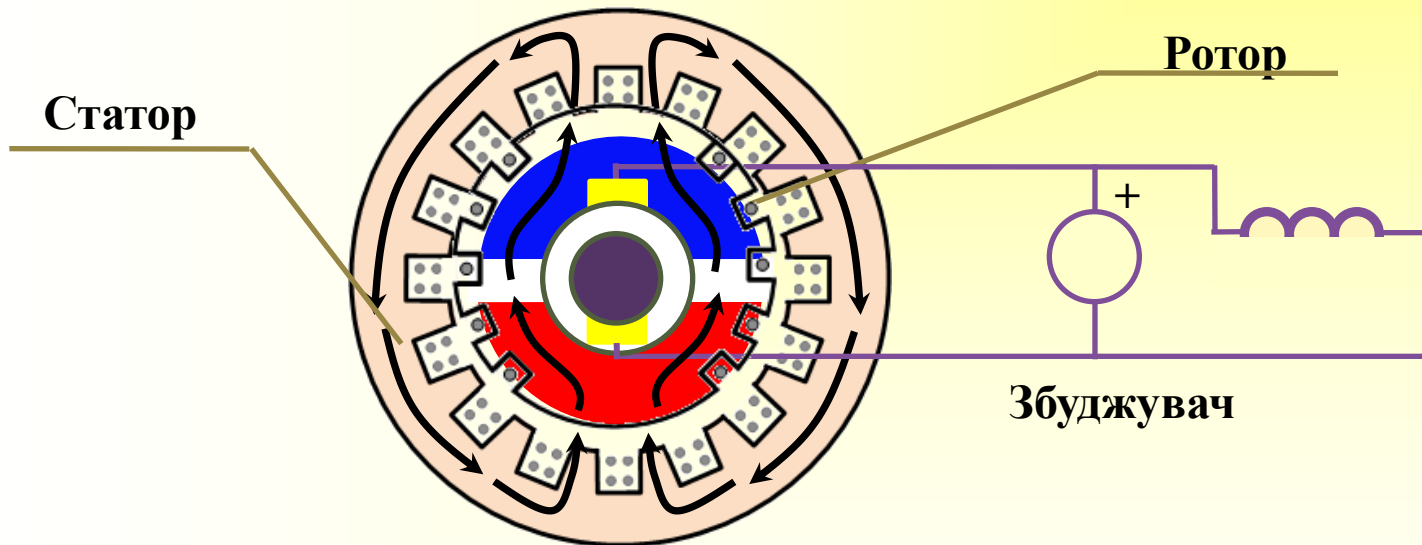

Рисунок 1 – Генератор змінного струму

Принцип дії генератора змінного струму

Принцип дії генератора побудований на використанні явища електромагнітної індукції, яке було виявлено в 1831 р. англійським фізиком М. Фарадеєм.

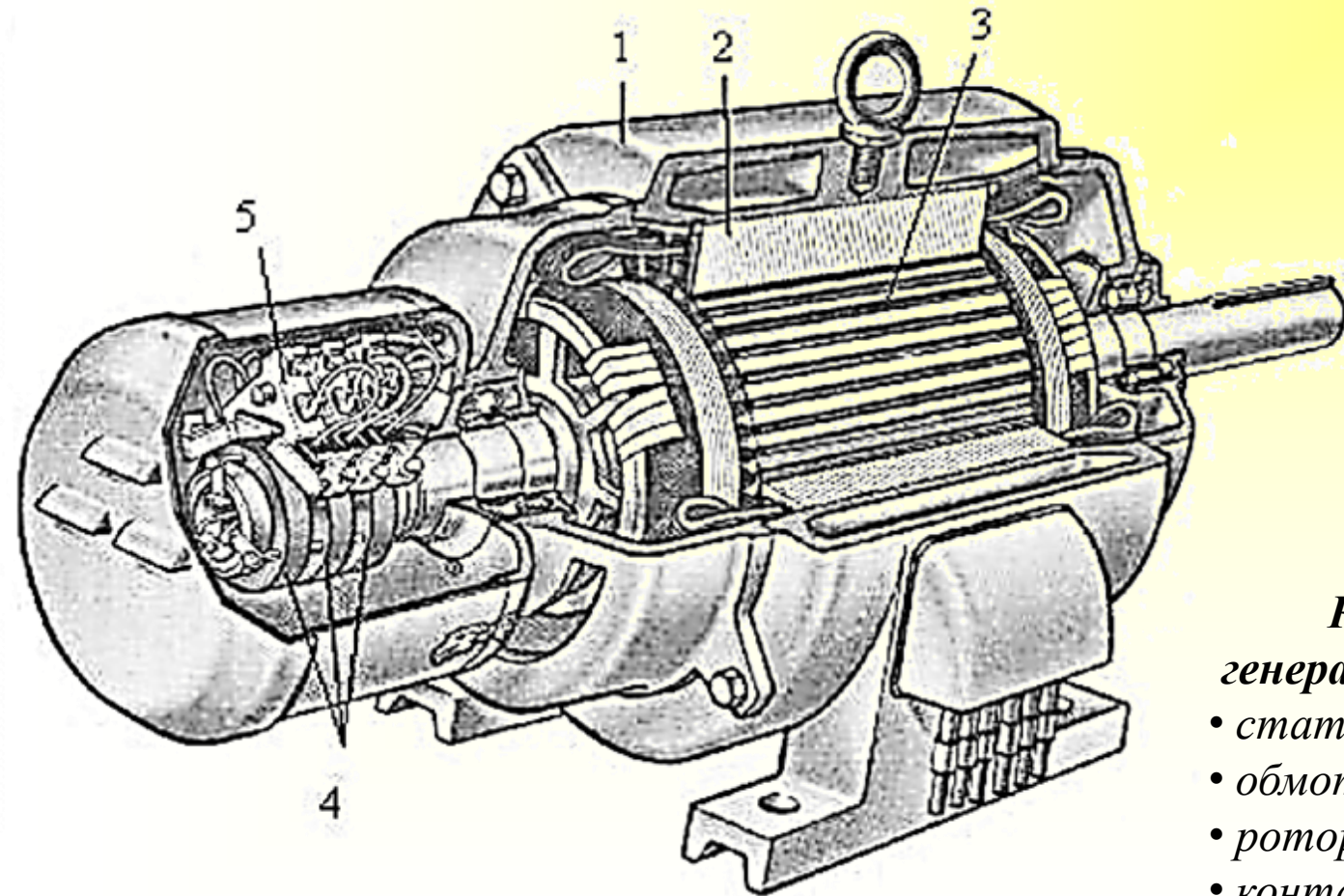
Суть явища полягає в тому, що *при всякій зміні магнітного потоку, який пронизує деякий контур, незалежно від того, чим викликана ця зміна потоку, у даному контурі наводиться електрорушійна сила.*

Фарадей, Майкл (англ. Michael Faraday; 1791 - 1867) - англійський фізик-експериментатор і хімік.

Будова генератора

Генератор складається із:

- нерухомої частини – статора*
- рухомої частини – ротора*

Рисунок 2 – Будова генератора змінного струму:

- *статор (1),*
- *обмотка статора (2),*
- *ротор (3),*
- *контактні кільця (4),*
- *щітки (5).*

Статор має форму циліндра, сердечник якого зібраний із тонких (0.35..0,5мм) листів електротехнічної сталі ізольованих між собою лаком . В каналах, які зроблені вздовж циліндра статора, укладена обмотка статора з'єднана між собою певним чином.

Ротор синхронної машини являє собою електромагніт, обмотка якого живиться постійним струмом. Два кінця цієї обмотки виводяться на контактні кільця, що нерухомо укріплені на валу машини й обертаються разом з ротором.

Постійний струм підводиться до ротора машини зовні через нерухомі щітки, що ковзають по вказаним контактним кільцям.

Принцип дії генератора змінного струму

На роторі генератора розміщені електромагніти, їх обмотка називається обмоткою збудження генератора, яка з'єднується через контактні кільця і щітки з джерелом постійного струму (збудник).

Постійний магнітний потік, збуджений струмом ротора проходить через тіло ротора, повітряний зазор між статором і ротором і сердечником статора.

При обертанні ротора, магнітний потік пересікає обмотку статора і наводить в ній е.р.с.

$$e = B l v$$

де B – магнітна індукція в зазорі

l - активна довжина провода

v – швидкість переміщення магнітного поля

Змінний струм представляє собою періодично змінний рух зарядів, (а з математичної точки зору проста періодична залежність будь-якої величини від часу є синусоїдальною залежністю).

Миттєве значення синусоїдального змінного струму виражається формулою

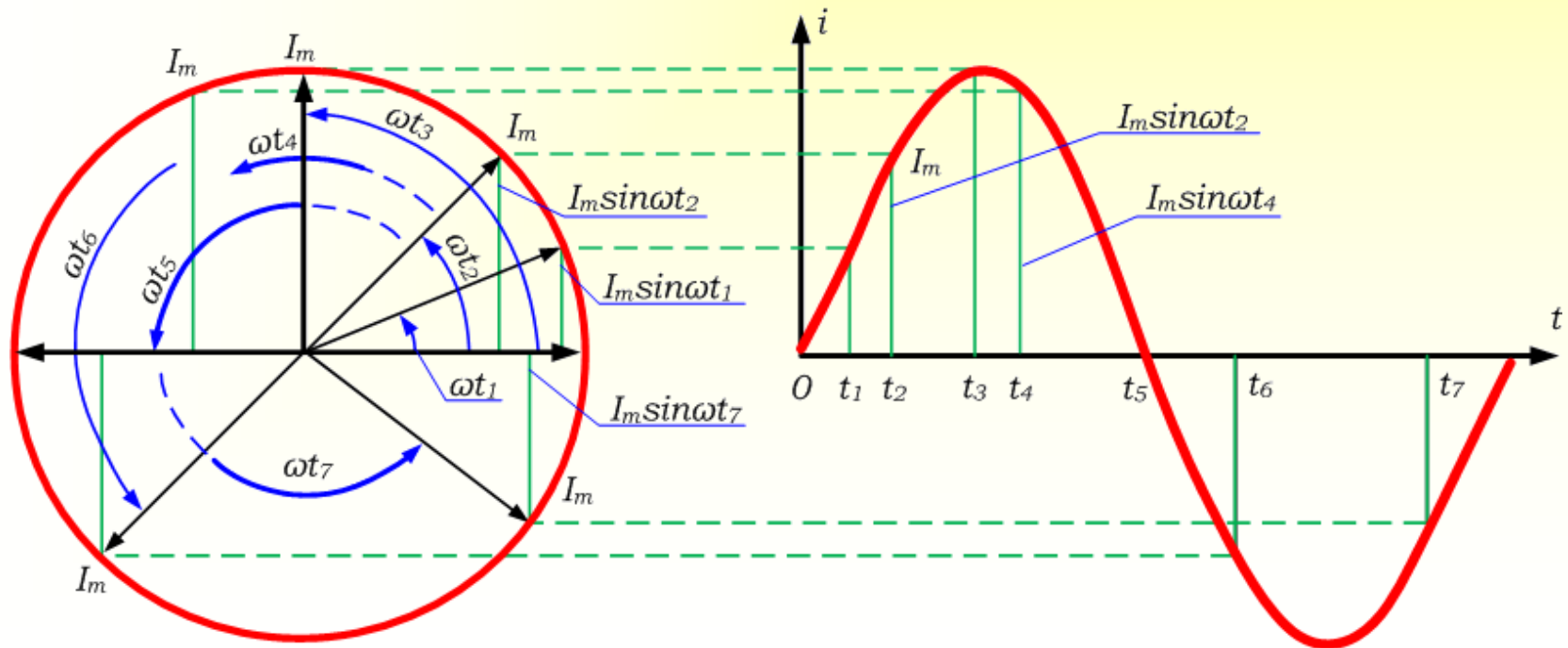
$$i = I_m \cdot \sin(\omega t + \varphi_0)$$

де I_m - максимальне значення (амплітуда) струму

ω - кутова частота

φ_0 - початкова фаза

$$\omega = \frac{2\pi}{T} = 2\pi f$$

*2. Основні параметри, які
характеризують
змінний струм.*

Основні параметри синусоїдного струму - період, частота і довжина хвилі .

- **Періодом** - називається час, за який змінна величина (ЕРС, напруга, струм) здійснює повне коливання.

*Період позначається літерою **T** і вимірюється секундах (с).*

- **Частотою** змінного струму називається кількість періодів за одиницю часу (за секунду). Частота (**f**) вимірюється в герцах (**Гц**).

$$f = 1 / T$$

*Частота змінного струму стандартизується в електричній мережі всіма державами, оскільки електричні машини і трансформатори, апарати, реле, вимірювальні прилади, джерела світла, тощо **можуть працювати нормально тільки при частоті, на яку вони розраховані і яка обов'язково вказується в їх паспорті як одна з номінальних величин.***

В Україні і більшості країн світу як стандартна є частота 50 Гц, в США і Канаді - 60 Гц. Змінні струми низької частоти (< 50Гц) викликають небажані для ока мигтіння ламп розжарювання.

Діапазон частот змінного струму, що застосовується в сучасній техніці, надзвичайно широкий - від десятків до мільярдів Гц:

- електрифікований транспорт в деяких країнах частково працює на змінному струмі зниженої частоти $16 \frac{2}{3}$ Гц (Німеччина) і 25 Гц (США);

- підвищені частоти від 100 до 2000 Гц використовуються для живлення високошвидкісних електродвигунів (наприклад, в різних шліфувальних станках, музичному інструменті, інструменті деревообробки, тощо);

- індукційні термічні печі працюють з частотами від 500 до 106 Гц;

- високочастотні печі для приготування їжі (мікрохвильові печі) - з частотами до декількох мега герц ($2 \div 3$ МГц),

- звукові і низькі частоти (від 300 до 5000 Гц) використовуються в телефонному зв'язку.

Частота змінного струму прямо пропорційна кількості пар полюсів і частоті обертання ротора генератора.

$$f_{p=1} = p n / 60$$

Зі зменшенням кількості полюсів, розміри і маса машини заданої потужності збільшуються.

Електромагнітні хвилі у вільному просторі поширюються зі швидкістю світла

$$c = 300 \text{ тис.км/с}$$

Довжина електромагнітної хвилі - це її шлях за один період:

$$\lambda = cT,$$

$$\lambda = c/f$$

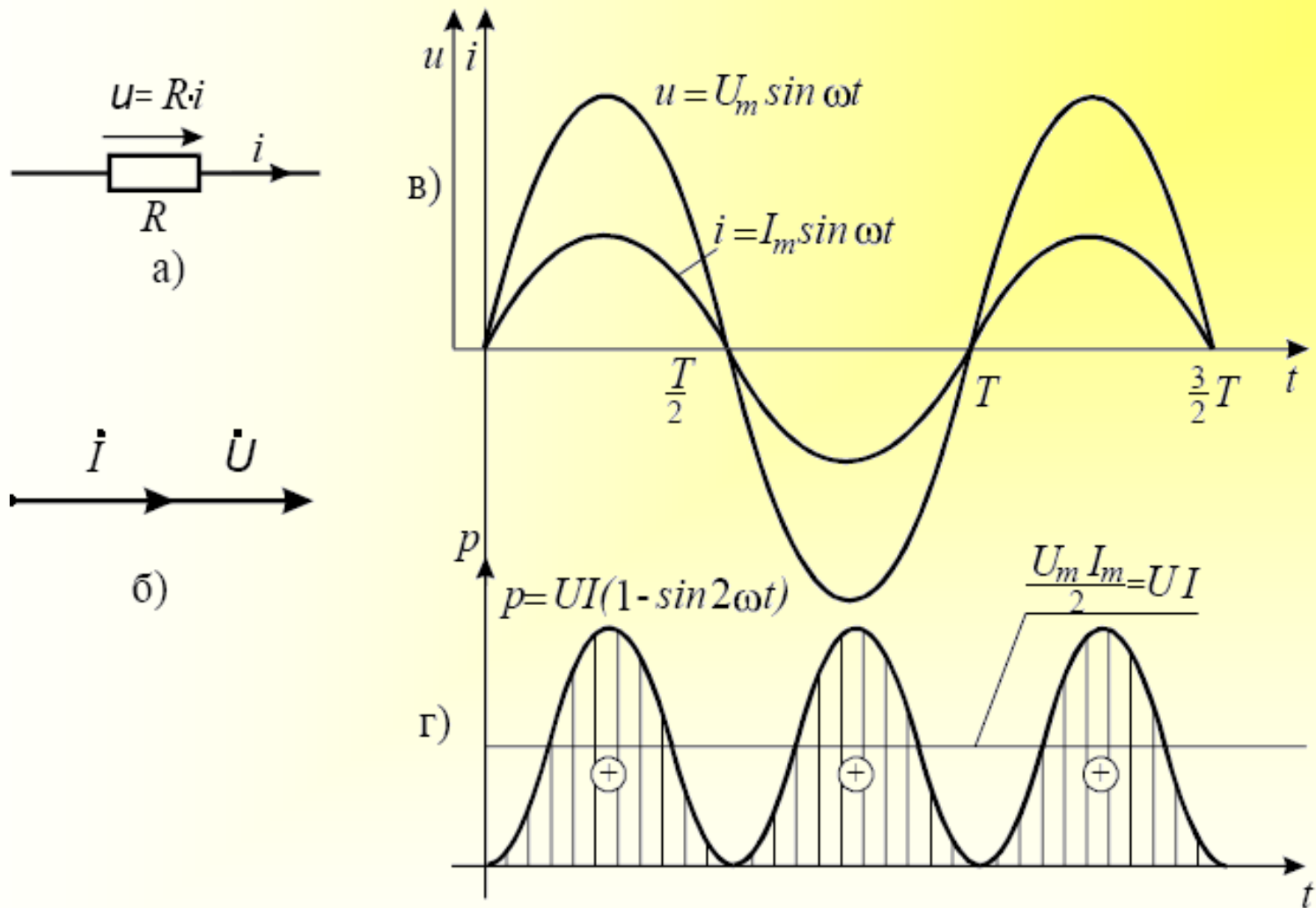
3. Активний опір у колі синусоїдного струму

Активним (резисторним) опором володіють елементи кола, в яких **проходить процес перетворення електричної енергії в теплову.**

Умовно активний опір позначається $R(r)$ на схемах у вигляді прямокутника.

До споживачів, які мають практично тільки активний опір відносяться лампи накаливання, резистори, реостати, нагрівальні прилади та інші.

Рисунок 3 – Резистивний елемент

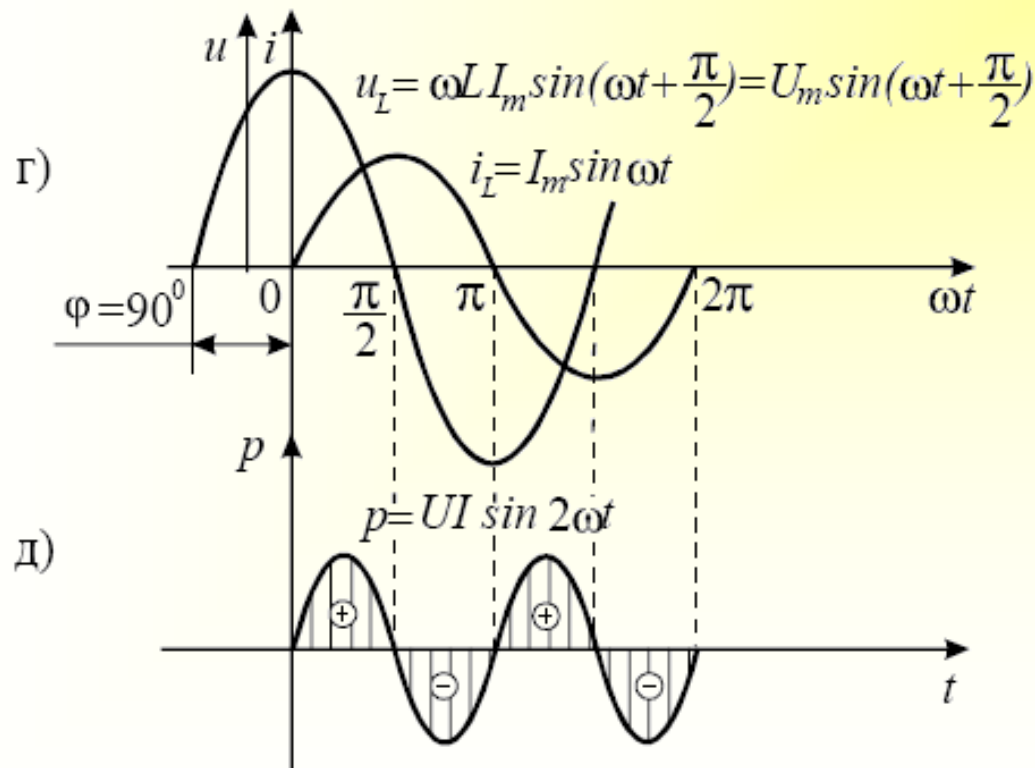
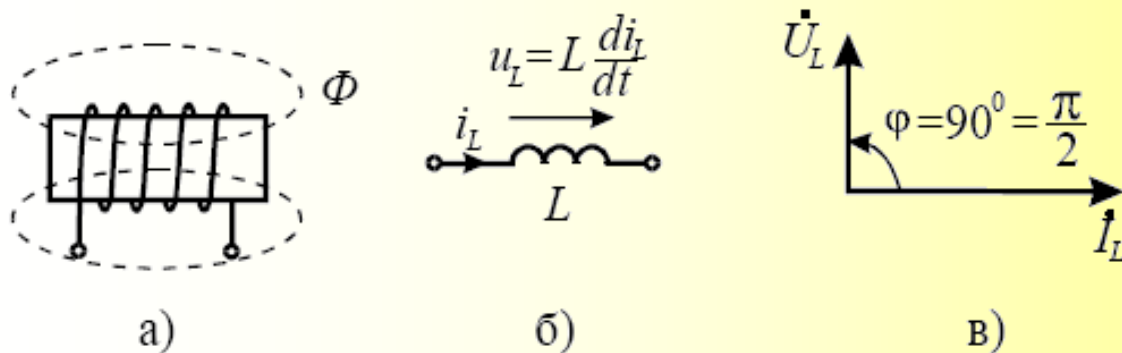
- а) зображення на схемі;
 б) вектори струму й напруги;
 в) графіки струму й напруги;
 г) графік миттєвої потужності.

*Аналіз графіка потужності дозволяють зробити
висновки:*

*1. При вмиканні резистора на синусоїдну напругу **струм і напруга співпадають за фазою.***

2. Потужність у будь-який момент часу позитивна. Це значить, що в резисторі відбувається незворотнє перетворення електричної енергії в теплову та інші види енергії.

*4. Індуктивність
у колі змінного струму.*

Рисунок 4 - Індуктивний елемент

а) схема конструкції котушки індуктивності;
 б) зображення індуктивного елемента на схемі;
 в) вектори струму й напруги;
 г) графіки струму й напруги;
 д) графік миттєвої потужності.

Аналіз графіка дозволяють зробити висновки:

- 1. При вмиканні індуктивності на синусоїдну напругу струм у колі залишається синусоїдним і відстає від напруги на чверть періоду.*
- 2. Потужність періодично міняється за знаком: то позитивна, то від'ємна. Це значить, що протягом одних чверть періодів, коли $P > 0$, енергія накопичується в індуктивному елементі (у вигляді енергії магнітного поля), а протягом інших чверть періодів, коли $P < 0$, енергія вертається в електричне коло.*

Індуктивність – це елемент електричного кола з двома виводами, в якому відбувається запасання (накопичення) магнітної енергії (енергії магнітного поля), пов'язане з протіканням у колі електричного струму.

При цьому вважається, що в такому елементі відсутні втрати електричної енергії та запасання електричної енергії (енергії електричного поля).

При проходженні струму крізь індуктивний елемент (індуктивність) навколо останнього утворюється магнітне поле.

Кількісною мірою індуктивного елемента є індуктивність L і вимірюється у **Генрі**.

Графічно індуктивний елемент позначається як на рис. 1.13.

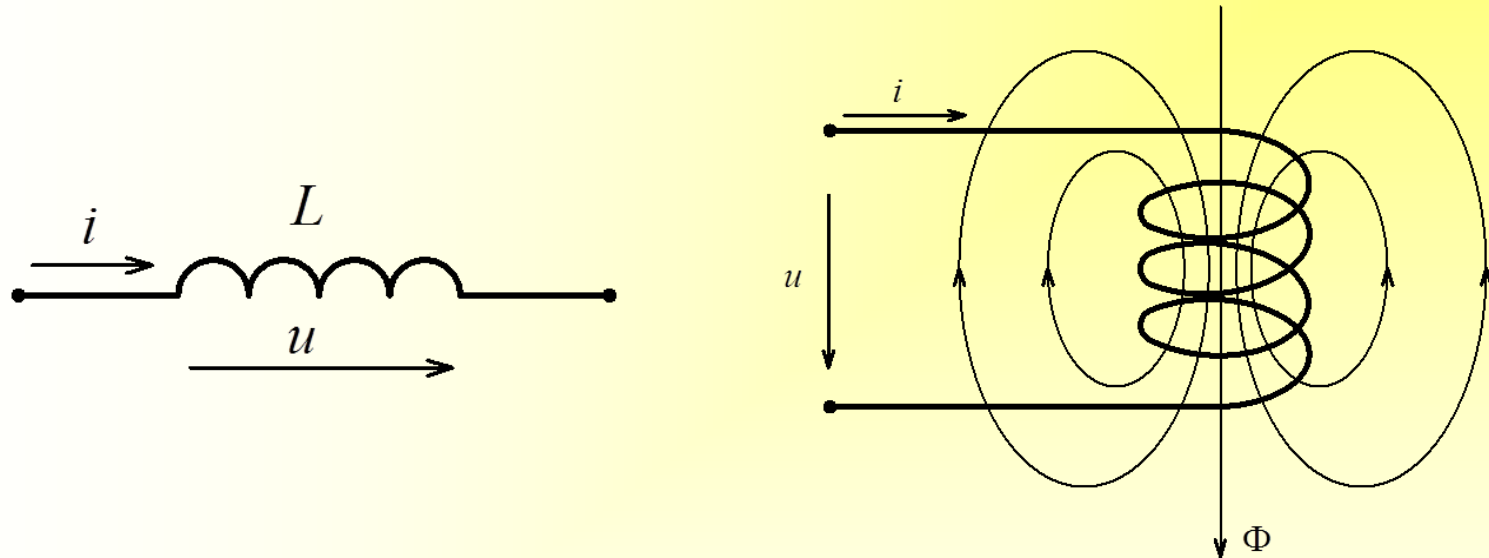

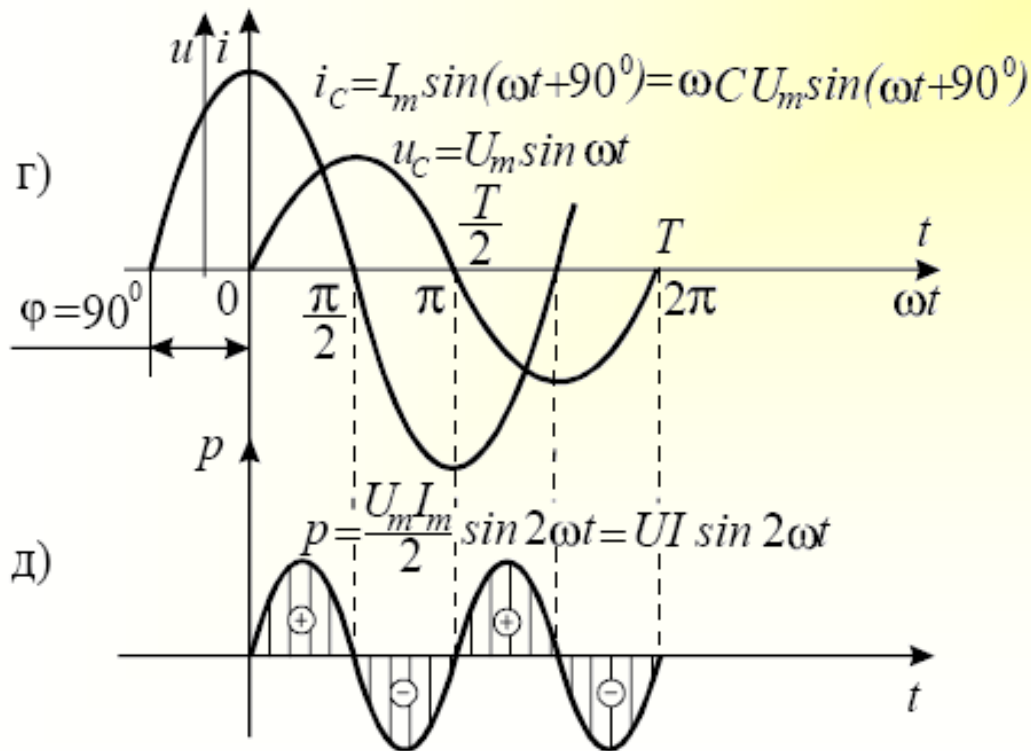
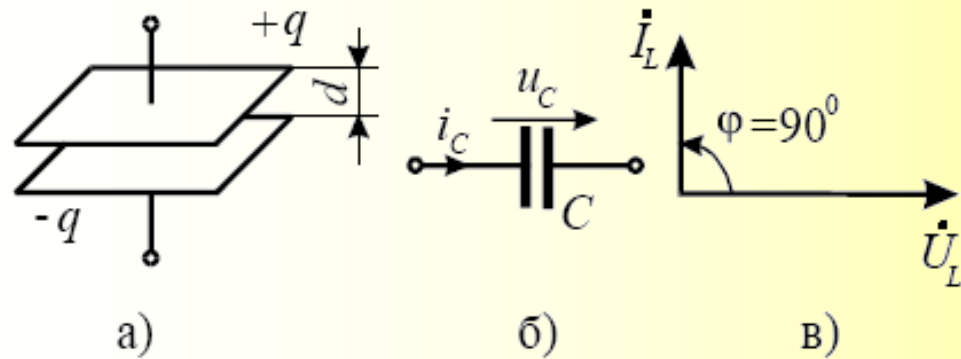
Рис. 5 - Графічне позначення індуктивного елемента і магнітного поля навколо нього

Одиниця названа на честь видатного американського фізика Джозефа Генрі (англ. *Joseph Henry*; 1797 - 1878), який відкрив явище самоіндукції в електромагнетизмі.

А.Мрачковський, кафедра
електротехніки, електромеханіки та
електротехнологій НУБіП України

*5. Ємність
у колі синусоїдного струму*

$$W_m = U^2 \cdot C = \frac{C \cdot U_m^2}{2}.$$

Рисунок 6 - Ємнісний елемент

- а) схема конструкції плоского конденсатора;
- б) зображення емнісного елемента на схемі;
- в) вектори струму й напруги на емнісному елементі;
- г) графіки миттєвих значень струму й напруги;
- д) графік миттєвої потужності.

Аналіз графіка дозволяє зробити висновки:

*1. При вмиканні ємності на синусоїдну напругу у колі встановлюється синусоїдний **струм, що випереджає напругу на чверть періоду.***

*2. Потужність періодично міняється за знаком: то позитивна, то від'ємна. Це значить, що протягом одних **чверть періодів, коли $P > 0$, енергія накопичується у вигляді енергії електричного поля, а протягом інших чверть періодів, коли $P < 0$, енергія вертається в електричне коло.***

Ємнісність – це елемент електричного кола з двома виводами, в якому відбувається запасання (накопичення) електричної енергії (енергії електричного поля), пов'язане з протіканням в електричному колі електричного струму.

При цьому вважається, що в такому елементі відсутні втрати електричної енергії та не відбувається запасання магнітної енергії (енергії магнітного поля).

Кількісною мірою ємнісного елемента є ємність C , яка вимірюється у **Фарадах**.

Графічно ємнісний елемент позначається як на рис. 1.15.

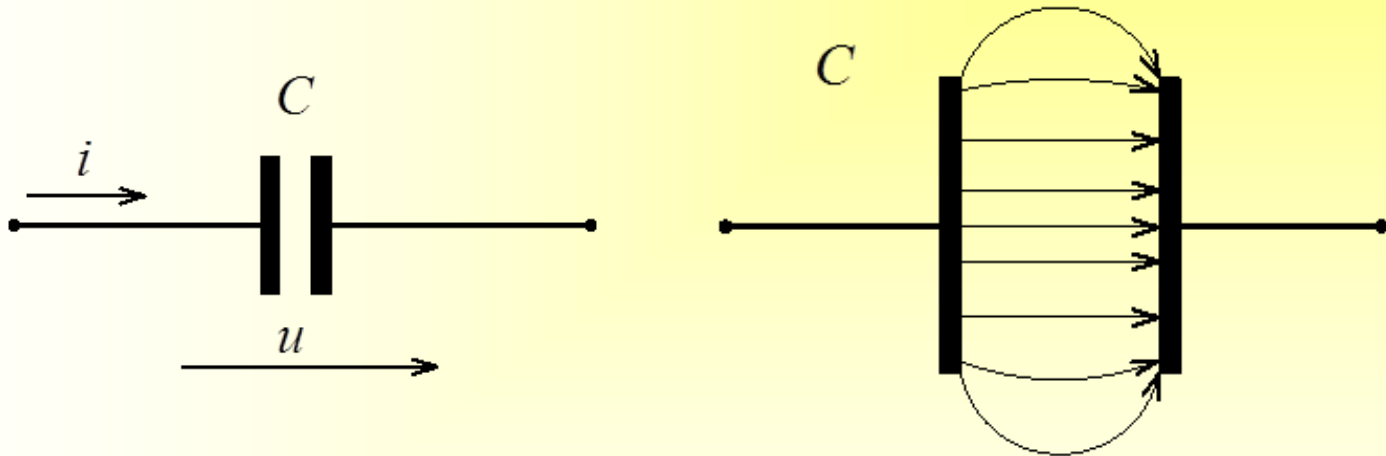

Рис. 7 - Графічне позначення ємнісного елемента і електричного поля між обкладинками ємнісного елемента

Одиниця названа на честь видатного англійського фізика Майкла Фарадея (англ. *Michael Faraday* 1791 - 1867).

*Що там
попереду?*

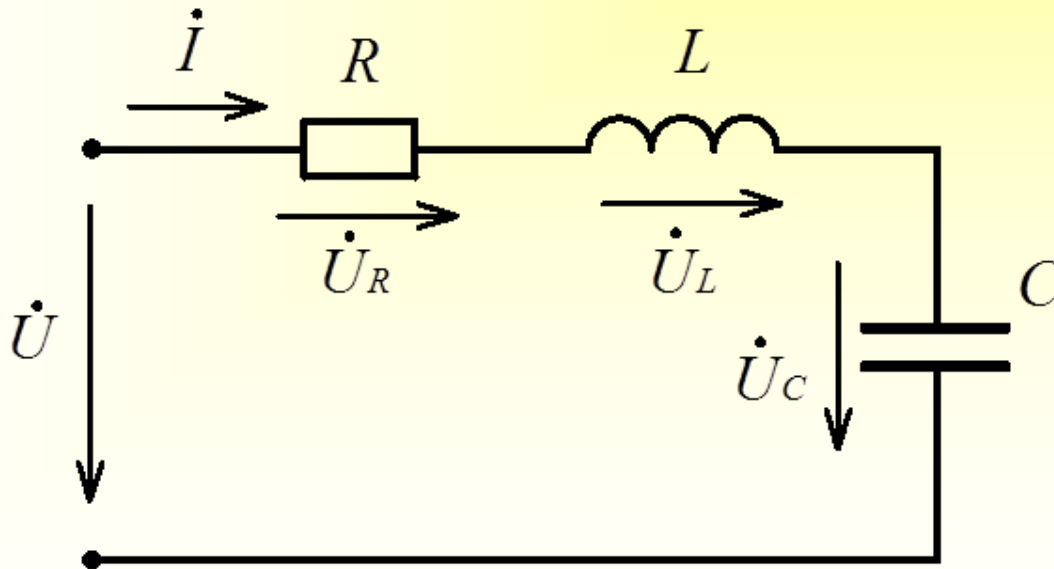
6. Резонанс напруги

Резонанс напруги спостерігається у вітці електричного кола, де послідовно з'єднанні індуктивність та ємність. Послідовно з вказаними елементами може бути включений і резистивний елемент (рис.7), який визначає втрати на відповідній ділянці електричного кола.

Резонанс напруги часто називають послідовним резонансом, відповідно до виду з'єднання (виду ділянки електричного кола), в якому такий резонанс проявляється.

*Умовою резонансу напруги у вітці електричного кола з послідовним з'єднанням **R, L, C** елементів є однаковість напруги на індуктивному й ємнісному елементах, тобто умова:*

$$U_{Lm} = U_{Cm}$$

Рис. 7 - Електричне коло до ілюстрації резонансу напруг

В колі при послідовному з'єднанні активного R , індуктивного X_L і ємнісного X_C опорів можливі три режими:

1) $X_L > X_C$ у цьому випадку індуктивна напруга U_L більша ємнісної U_C .

Струм I в колі відстає від підведеної напруги U на деякий кут, який менше 90° .

2) $X_L = X_C$. У цьому випадку індуктивна та ємнісна напруга рівні. Струм має максимальне значення, оскільки обмежується тільки активним опором кола. Напруга на батареї конденсаторів U_C та на котушці U_L може досягати значень, що значно перевищують підведену до кола напругу U . Дане явище називається **резонансом напруги**.

Умовами виникнення резонансу напруги є рівність індуктивного і ємнісного опорів: $X_L = X_C$ при наявності джерела змінної напруги постійної частоти та послідовному з'єднанні котушки та конденсатора.

3) $X_L < X_C$ У цьому випадку індуктивна напруга U_L менша ємнісної U_C . Струм в колі випереджає за фазою прикладену напругу на деякий кут більший 90° .

6. Резонанс струмів

Явище *резонансу струмів* проявляється в електричних колах де *індуктивність та ємність включені паралельно*. Такий резонанс іноді називають *паралельним резонансом*.

Резонанс струмів відбувається в електричних колах з паралельним з'єднанням індуктивності та ємності за умови, що провідність цих елементів однакова.

Умовою резонансу струму у вітці електричного кола з паралельним з'єднанням R, L, C елементів є *однаковість струмів на індуктивному 'ємнісному елементах*, тобто умова: $I_L = I_C$.

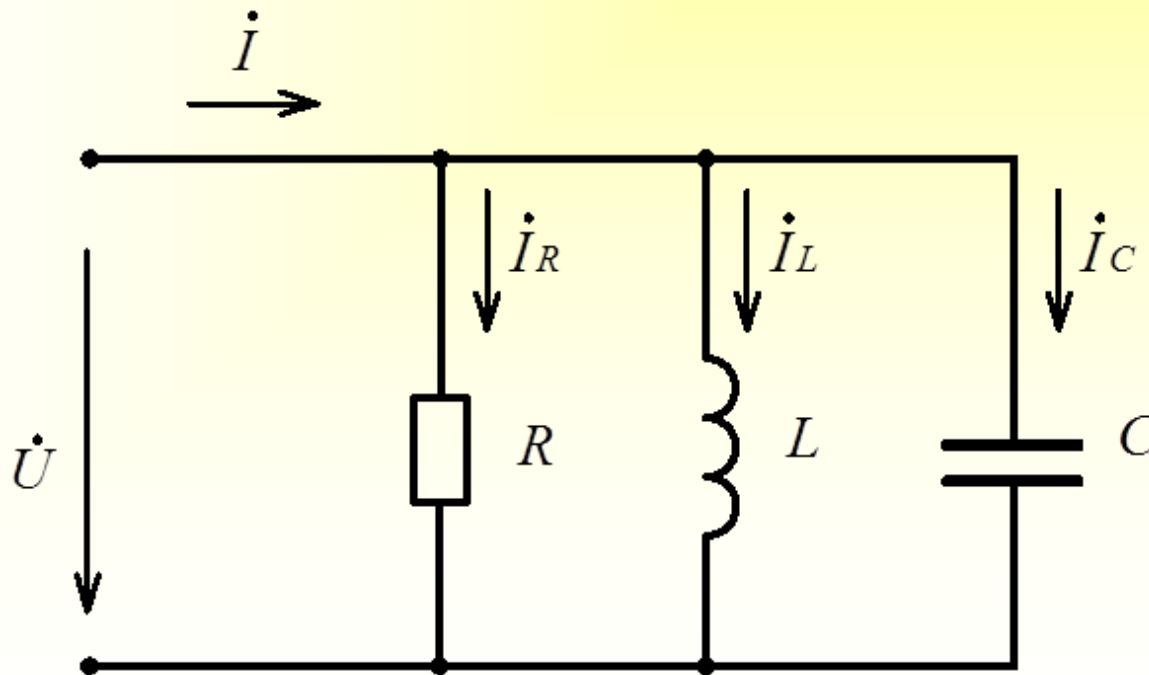

Рис. 9 – Схема електричного кола до ілюстрації резонансу струмів.

У колі при паралельному з'єднанні активного R , індуктивного XL і ємнісного XC опорів можливі три режими:

- 1) Режим, при якому загальний струм відстає за фазою від напруги при $I_L > I_C$ називають **недокомпенсацією**.
- 2) Режим, при якому загальний струм випереджає напругу при $I_L < I_C$ називають **перекомпенсацією**.
- 3) Режим повної компенсації спостерігається при $I_L = I_C$, при цьому струм та напруга співпадають за фазою.

В останньому випадку в колі спостерігається **явище резонансу струмів**, при якому загальний струм має найменше значення – він дорівнює активній складовій струму кола, тобто $I = I_R$. Струми в окремих вітках при цьому, як правило, в декілька разів перевищують загальний струм.

**Час
підкріпитись
😊**